

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПАСАЖИРІВ У ГАЛУЗІ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ

LEGAL PROTECTION OF PASSENGERS IN THE FIELD OF CIVIL AVIATION

Москаленко С.І.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри менеджменту, економіки, права та менеджменту Львівської академії
Національного авіаційного університету*

Статтю присвячено аналізу захисту пасажирів авіаційного транспорту в Україні. Проаналізовано категорії пасажирів, їх ознаки. Здійснено аналіз законодавчих і підзаконних актів, що регулюють правовий статус пасажирів в Україні.

Ключові слова: пасажир, пасажир з обмеженими можливостями, авіація, цивільна авіація, державний контроль у галузі цивільної авіації.

Статья посвящена анализу защиты пассажиров авиационного транспорта в Украине. Проанализированы категории пассажиров, их признаки. Осуществлен анализ законодательных и подзаконных актов, регулирующих правовой статус пассажиров в Украине.

Ключевые слова: пассажир, пассажир с ограниченными возможностями, авиация, гражданская авиация, государственный контроль в области гражданской авиации.

The article is devoted to the analysis of protection of passengers of aviation traffic in Ukraine. The categories of passengers, their characteristics are analyzed. The analysis of legislative and by-laws regulating the legal status of passengers in Ukraine is carried out.

Key words: passenger, passenger with limited capabilities, aviation, civil aviation, state control in the field of civil aviation.

Постановка проблеми. Сьогодні важливою проблемою є забезпечення захисту прав пасажирів авіаційного транспорту. Правовий захист прав особи – передумова становлення правової держави в Україні. Конституція України зазначає, що людина, її життя і здоров'я, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. В авіації необхідним є захист окремих категорій осіб. Пропонуємо виокремити ці групи осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам адміністративно-правового захисту й захисту громадян загалом присвячені праці Є. Соболя, С. Петкова, П. Рабіновича, Ю. Римаренка, В. Селіванова, О. Скакун, О. Сурилова, В. Тація, Ю. Тодики, Ю. Шемшученка, В. Копейчикова, О. Костюченка, В. Котюка, В. Кравченка та інших.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз прав пасажирів авіаційного транспорту й надання пропозиції щодо їх класифікації.

Виклад основного матеріалу. Статтею 1 Повітряного кодексу України визначено, що авіаційний перевізник (авіаперевізник) – суб'єкт господарювання, що надає послуги з перевезення пасажирів, вантажу, пошти повітряним транспортом. Натепер авіаційні перевезення набувають усе більшого значення, а тому потребують державного регулювання [1].

Водночас, відповідно до п. 1 Правил повітряних перевезень пасажирів і багажу (далі – Правила), затверджених Наказом Міністерства інфраструктури України від 30.11.2012 №735, авіаційний перевізник (далі – перевізник) – суб'єкт господарювання, який надає послуги з перевезення пасажирів, вантажу повітряним транспортом: у випадку українського перевізника – на підставі ліцензії, а також сертифі-

ката експлуатанта, виданого уповноваженим органом з питань цивільної авіації України; у випадку іноземного авіаперевізника – на підставі відповідного документа компетентного органу іншої країни, який відповідає положенням міжнародних договорів, що є обов'язковими для України [2]. Ця суперечлива різниця в поняттях може призвести до плутанини в окремих випадках, особливо під час судового розгляду.

Пропонуємо розглянути категорії пасажирів згідно з чинним законодавством. Повітряним кодексом України виокремлено, зокрема, дві групи пасажирів: пасажир та пасажир з обмеженими можливостями.

Відповідно до ст. 1 Повітряного кодексу України, пасажир – фізична особа, яка перевозиться повітряним судном за згодою перевізника відповідно до договору перевезення, крім членів екіпажу та додаткових спеціалістів на борту повітряного судна, працівників експлуатанта повітряного судна, уповноваженого представника відповідного національного органу регулювання й осіб, які супроводжують вантаж.

Пасажир з обмеженими фізичними можливостями або інвалід – пасажир, рухливість якого під час використання транспортного засобу є обмеженою внаслідок фізичної (сенсорної або опорно-рухової, постійної або тимчасової) чи розумової недієздатності або з будь-якої іншої причини, зокрема через похилий вік, стан якого потребує відповідної уваги та пристосування до його особливих потреб під час обслуговування пасажирів.

При цьому правилами перевезень пасажирів і багажу визначено значно більший перелік категорій пасажирів: трансферний пасажир, потенційно небезпечний пасажир тощо. Отже, існують розбіжності в законодавчих і підзаконних актах, що може призвести до виникнення певних колізій.

Пропонуємо дослідити обсяг прав пасажирів повітряного судна. Аналіз чинного законодавства призвів до висновку, що обсяг прав пасажирів повітряного судна можна поділити на загальні (передбачені чинним законодавством України) та спеціальні (передбачені виключно авіаційним законодавством); права пасажирів повітряного судна поділяються на 2 великі групи: 1) права, пов'язані з сервісом та обслуговуванням; 2) права, пов'язані з безпекою. Перша група регулюється нормами цивільного повітряного законодавства.

Як споживачі послуг у галузі цивільної авіації всі пасажирів користуються правами споживачів. Так, у ст. 42 Конституції України передбачено: «Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпекою продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів». Крім того, вони мають усі права, передбачені Законом України «Про захист прав споживачів» [3]. Відповідно до ст. 98 Повітряного кодексу України, повітряні перевезення виконуються на підставі договору між авіаперевізником і пасажиром або вантажовідправником. Кожний договір повітряного перевезення та його умови засвідчуються документом на перевезення, який видається авіаційним перевізником або уповноваженими ним організаціями (агентами), а саме:

1) квиток (паперовий або електронний) – у разі перевезення пасажирів;

2) багажна квитанція (паперова або електронна) – у разі перевезення речей як багажу пасажирів [3].

Згідно зі ст. 911 Цивільного кодексу України, пасажир має право:

1) одержати місце у транспортному засобі згідно з придбаним квитком;

2) провозити із собою безоплатно одну дитину віком до шести років без права зайняття нею окремого місця;

3) купувати для дітей віком від шести до чотирнадцяти років дитячі квитки за пільговою ціною;

4) перевозити із собою безоплатно ручну поклажу і межах норм, установлених транспортними кодексами (статутами);

5) зробити не більше ніж одну зупинку в дорозі з подовженням строку чинності проїзних документів (квитка) не більше ніж на десять діб, а в разі хвороби на весь час хвороби;

6) відмовитися від поїздки, повернути квиток та одержати назад повну або часткову вартість квитка – залежно від строку здавання квитка згідно з правилами, встановленими транспортними кодексами (статутами);

7) отримувати повну та своєчасну інформацію про час і місце відправлення транспортного засобу за вказаним у транспортному документі (квитку) маршрутом.

Згідно з главою 1 Правил, перевізник або агент з обслуговування повинен забезпечити пасажирів в аеропорту візуальною та/або акустичною інформацією щодо часу відправки, правил і порядку проведення передпольотного й післяпольотного огля-

дів і пасажирів, і багажу тощо. Отже, перевізник зобов'язаний надати пасажирів вичерпну інформацію щодо рейсу. Цей обсяг прав виникає з моменту купівлі квитка. Важливим є визначення моменту виникнення прав пасажирів.

Крім права на інформаційне обслуговування, пасажирів в цивільній авіації мають право на належний рівень обслуговування. Так, главою 2 Правил передбачено, що пасажирів мають право на: 1) належний рівень санітарно-гігієнічного стану; допомогу пасажирів під час посадки або висадки до/з повітряного судна; 2) інформаційно-довідкове обслуговування; 3) безоплатні послуги, передбачені законодавством; 4) компенсацію в разі затримки/скасування рейсу. Крім того, перевізник несе відповідальність за втрату, нестачу або пошкодження багажу з часу прийняття його для перевезення й до видачі одержувачу або передачі його відповідно до правил іншій особі, якщо не доведе, що ним ужито всіх необхідних заходів для запобігання заподіянно шкоди або те, що таких заходів неможливо було вжити. Перевізник несе відповідальність за збереження речей, що є в пасажирів, якщо буде доведено, що втрата або пошкодження цих речей сталися з вини перевізника.

Варто зазначити, що всі міжнародно-правові документи виходять із того, що відповідальність авіаперевізників є обмеженою, а також передбачено низку випадків, коли він звільняється від відповідальності. Аналіз національного законодавства призвів до висновку, що пасажирів з обмеженими можливостями мають вищезазначені права та додаткові, визначені повітряним законодавством. Відповідно до глави 9 Правил, пасажир зобов'язаний самостійно до здійснення подорожі визначитися з можливістю використовувати повітряний транспорт, урахувавши стан свого здоров'я. Крім того, перевізник не відповідає за погіршення стану здоров'я пасажирів або інші наслідки, які можуть статися з пасажиром під час посадки в літак, здійснення перельоту або після завершення повітряного та наземного перевезення в межах аеропорту внаслідок віку пасажирів, його психічного або фізичного стану. Варто відмітити, що, крім визначених вище, пасажирів з обмеженими можливостями мають низку додаткових прав, а саме: 1) право на спеціальні умови пересування, в тому числі за допомогою супроводжуючої особи або собаки-поводиря; 2) на здійснення інформаційного запиту про необхідність допомоги під час транспортування. До першої групи додаткових прав належать такі:

1) права, коли хворий не може бути пересаджений з ніш на крісло, можливість його перевезення визначається заздалегідь за узгодженням між перевізником та особою, яка супроводжує хворого; 2) незрячих і глухих пасажирів, яких супроводжує собака-поводир, розміщують на місцях, де є вдосталь простору для собаки, неподалік від запасного виходу; 2) на перевезення собаки-поводиря безкоштовно; 3) пересуватися від літака до зали видачі багажу та отримувати багаж з проходженням імміграційних і митних процедур; 4) пересуватися від зали отримання багажу до визначеного пункту контролю; 5) пересуватися до

стикувального рейсу в разі трансферу з отриманням допомоги в повітрі та на землі, а також за потреби в межах і між терміналами аеропорту; інші права, визначені законодавством. До другої групи належать такі: 1) здійснення запиту щодо необхідності допомоги під час транспортування; 2) отримання необхідної для здійснення перельотів інформації у прийнятних форматах.

Спеціальні умови перевезення також стосуються вагітних жінок і дітей.

Друга група прав пасажирів пов'язана з безпекою. Безпека – один із найважливіших критеріїв оцінювання авіакомпанії, передумова існування транспортної галузі у світі. Аналіз національного законодавства призвів до висновку, що забезпечення безпеки здійснюється протягом тривалого часу до посадки пасажирів на літак.

Урядовий орган здійснює контроль за дотриманням авіаперевізниками положень правил перевезень пасажирів, багажу, вантажів і пошти та їх відповідністю вимогам і нормам, установленим міжнародними договорами, обов'язковими для України, та авіаційними правилами України, зокрема в частині дотримання прав пасажирів, вантажовідправників, які користуються послугами з авіаційних перевезень, і розгляду скарг пасажирів, вантажовідправників. Варто зазначити, що урядовий орган авіаційними правилами України встановлює порядок подання скарг пасажирів, вантажовідправників і вимог до авіаперевізника в разі заподіяння шкоди під час авіаційних перевезень.

1) У разі подання такої скарги урядовий орган робить висновок щодо:

1) відсутності факту порушення авіаперевізником норм законодавства та авіаційних правил України;

2) наявності факту порушення авіаперевізником норм законодавства та авіаційних правил України із зазначенням обсягу порушень і дати, до якої порушення потрібно усунути.

До скарги, передбаченої ч. 2 цієї статті, повинні додаватися такі документи:

1) копія скарги на адресу авіаперевізника;

2) відповідь авіаперевізника на скаргу пасажирів – у разі надання такої відповіді;

3) підтвердження факту бронювання на цей політ.

Зобов'язання доведення факту відсутності порушення прав пасажирів, вантажовідправників, якщо йому відмовлено в посадці на борт повітряного судна, в авіаперевезенні або в разі скасування чи затримки рейсу покладається на авіаперевізника. Відповідно до ст. 89 Повітряного кодексу України, відповідальність за протиправні дії несуть усі юридичні та фізичні особи, діяльність яких пов'язана з використанням повітряного простору України, розробленням, виготовленням, ремонтом та експлуатацією авіаційної техніки, здійсненням господарської й комерційної діяльності, обслуговуванням повітряного руху, забезпеченням безпеки авіації України, а також її управлінням і наглядом. Потрібно зазна-

чити, що послуги надаються кваліфікованим персоналом, що має бути сертифікований установленим порядком. Як зазначає О. Радчук, сторони за договором авіаційного перевезення несуть відповідні обов'язки та відповідальність. Передусім це стосується авіаперевізника. Авіаційний перевізник повинен виконувати всі правила, інструкції й технології, які використовуються під час повітряних перевезень пасажирів і/або багажу, вантажу та пошти й установлені авіаційними правилами України. У разі проведення в Україні діяльності іноземним авіаперевізником він повинен поінформувати уповноважений орган із питань цивільної авіації про свої правила й вимоги, на вимогу уповноваженого органу привести свої правила у відповідність до вимог законодавства України [4, с. 144–151]. Крім зазначених заходів, пасажир має право на захист своїх прав у судовому порядку.

Аналіз національного законодавства призвів до висновку, що захист прав суб'єктів авіаційної діяльності може відбуватися в адміністративному, судовому порядку, на міжнародному рівні.

Так, Державіаслужба забезпечує, зокрема, створення рівних умов для розвитку господарської діяльності підприємств цивільної авіації всіх форм власності; ліцензування господарської діяльності з надання послуг з перевезень пасажирів і/або вантажу повітряним транспортом; контроль і нагляд за додержанням вимог законодавства у сфері повітряних перевезень пасажирів і багажу, вантажів, небезпечних вантажів, товарів військового призначення та подвійного використання; обмежує експлуатацію повітряних суден.

У судовому порядку права пасажирів захищаються з урахуванням законодавства України про захист прав споживачів. Варто зазначити, що позов щодо відповідальності перевізника стосовно заподіяної шкоди під час перевезення може бути поданий відповідно до умов і меж відповідальності, які передбачені Монреальською конвенцією та чинним законодавством України. При цьому пасажир, згідно із законодавством, у разі неналежного надання послуг звільняється від сплати судового збору.

Національні правила перевізника фактично базуються на вимогах міжнародних договорів і повинні відповідати їм.

Отже, фактично захист пасажирів як учасників відносин в авіації здійснюється Державною авіаційною службою України, в разі необхідності в судовому порядку за позовом власне пасажирів.

Зрозуміло, що для здійснення контролю захисту прав пасажирів необхідним є належне забезпечення не тільки діяльності державних органів, а й громадського контролю.

Варто зазначити, що згідно зі статтею 38 Конституції України, «громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами».

Термін «громадський контроль» визначення на законодавчому рівні досі не отримав. Єдиного наукового розуміння поняття «громадський контроль» також сьогодні немає. А. Крупник визначає

громадський контроль як одну з функцій громадянського суспільства, проявом якої є публічна перевірка діяльності органів влади з боку громадян і їхніх об'єднань на відповідність цілей, які влада проголошує, спрямована на корегування як цієї діяльності, так і самих цілей. У Проекті Закону України «Про громадський контроль» надано визначення громадського контролю як діяльності суб'єктів громадського контролю з нагляду, перевірки та оцінювання діяльності об'єктів громадського контролю на предмет відповідності такої діяльності вимогам, установленим законодавством України, та суспільним інтересам. На підставі зазначеного запропоновано авторське визначення громадського контролю в галузі цивільної авіації як діяльності суб'єктів громадського контролю в галузі цивільної авіації з нагляду, перевірки діяльності, оцінювання якості надання послуг суб'єктами авіаційної діяльності щодо відповідності такої діяльності вимогам чинного законодавства й інтересам суспільства.

Особливо важливим є громадський контроль у галузі цивільної авіації.

Висновки. На основі аналізу національного законодавства можна резюмувати, що захист прав пасажирів у галузі цивільної авіації може відбуватися в адміністративному, судовому порядку, на міжнародному рівні.

Громадський контроль може здійснюватися в галузі цивільної авіації щодо: 1) забезпечення належної якості послуг, що надаються пасажиром; 2) забезпечення прав осіб з обмеженими можливостями; 3) забезпечення безпеки фізичних і юридичних осіб від діяльності суб'єктів авіаційної діяльності. Сьогодні потребують особливого контролю дотримання прав осіб з обмеженими можливостями (інвалідів) і забезпечення безпеки фізичних і юридичних осіб від діяльності суб'єктів авіаційної діяльності.

До того ж можна зазначити, що права пасажирів повітряного судна поділяються на дві великі групи: 1) права, пов'язані з сервісом та обслуговуванням; 2) права, пов'язані з безпекою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Повітряний кодекс України від 19.05.2011 № 3393-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2011. № 48–49. Ст. 536.
2. Про затвердження Правил повітряних перевезень пасажирів і багажу: Наказ Міністерства інфраструктури від 30.11.2012 № 735. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/>.
3. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/>.
4. Радчук О.П. Міжнародно-правове регулювання авіаційних перевезень. Форум права. 2015. № 2. С. 144–151. URL: <http://nbuv.gov.ua/j->